

Ż Y C I E N A U K O W E

Sprawozdanie z konferencji: „«Kryzys bydgoski». Spojrzenie po trzydziestu latach (Bydgoski Marzec '81 i walka o rejestrację rolniczej «Solidarności»)”, Bydgoszcz, 18 marca 2011 r.

18 III 2011 r. odbyła się w Bydgoszczy ogólnopolska konferencja naukowa zatytułowana „«Kryzys bydgoski». Spojrzenie po trzydziestu latach (Bydgoski Marzec '81 i walka o rejestrację rolniczej «Solidarności»)”. Jej organizatorem był Instytut Pamięci Narodowej, a honorowy patronat nad nią objął p.o. Prezesa IPN dr Franciszek Gryciuk. W konferencji wzięło udział piętnastu badaczy z kilku ośrodków naukowych: Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk, Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz głównie Instytutu Pamięci Narodowej (Oddziały lub Delegatury IPN w Białymstoku, Bydgoszczy, Gdańsku, Olsztynie, Rzeszowie i Warszawie). Obrady miały miejsce w tej samej sali, z której trzy dekady wcześniej (19 III 1981 r.), po zakończonej sesji WRN, wyrzucono delegatów „Solidarności”, następnie zaś ich pobito.

Zebranych gości i referentów powitał dyrektor Oddziału IPN w Gdańsku dr hab. Mirosław Golon. Konferencję otworzył dr Franciszek Gryciuk, p.o. Prezesa Instytutu Pamięci Narodowej. Obrady podzielono na dwa bloki tematyczne. W pierwszym, który prowadził dr hab. Mirosław Golon, zaprezentowano referaty związane z walką chłopów o niezależne od władz komunistycznych związki zawodowe, natomiast w drugim, który prowadził dr hab. Grzegorz Berendt — naczelnik Oddziałowego Biura Edukacji Publicznej IPN w Gdańsku i jednocześnie profesor Instytutu Historii Uniwersytetu Gdańskiego — przedstawiono zagadnienia związane z reakcją społeczną na wyrzucenie 19 III 1981 r. delegacji NSZZ „Solidarność” z sali sesyjnej Wojewódzkiej Rady Narodowej oraz działania SB prowadzone wobec opozycji. Referaty zaprezentowane w obydwu częściach konferencji były ze sobą nierozzerwalnie związane na zasadzie przyczynowo–skutkowej. Przedstawiciele „Solidarności” udali się bowiem na obrady WRN, aby domagać się od władz wydania zgody na rejestrację rolniczej „Solidarności”. Oburzenie społeczne na zerwanie przez władze obrad WRN, wyrzucenie delegatów niezależnych związków zawodowych z sali posiedzeń, a następnie ich pobicie, było tak duże, że kraj stanął na progu strajku generalnego. Dzięki prowadzonym przez „Solidarność” pertraktacjom z władzami udało się tego strajku uniknąć. Ceną za to była jednak zgoda komunistycznej władzy na rejestrację rolniczej „Solidarności”, która została wyartykułowana w podpisanym 17 IV 1981 r. „porozumieniu bydgoskim”.

Wystąpienia merytoryczne zainicjował Tomasz Kozłowski, pracownik Biura Edukacji Publicznej IPN w Warszawie, który wygłosił referat zatytułowany: „Walka rolników o rejestrację niezależnych od władz komunistycznych związków zawodowych”. Ukazał w nim wielonurtowość niezależnego ruchu chłopskiego z przełomu lat 70. i 80., a także najważniejsze wydarzenia związane z walką o rejestrację wiejskiej „Solidarności”. W ciekawy sposób przedstawił przeciwdziałanie władz, które nie chciały stracić monopolu na kontrolowanie środowiska wiejskiego. Opisał przykłady przewlekania pertraktacji związanych z rejestracją rolniczej „Solidarności”. Wspomniał również o wzmacnianiu działających na wsi struktur (głównie ZSL), które były podległe komunistom i miały stanowić przeciwwagę dla nowych rolniczych związków zawodowych. Z tego też względu rolnicy zmuszeni zostali do organizowania szeregu strajków i protestów, aby w ten sposób wymusić zgodę na legalizację swojego związku. Autor drobiazgowo omówił współdziałanie mieszkańców wsi z pracowniczą „Solidarnością”, która aktywnie wspierała ich działania.

Uszczegółowienia jednego z zaprezentowanych przez Tomasza Kozłowskiego wątków podjął się kolejny prelegent, którym był dr Dariusz Iwaneczko z Instytutu Pamięci Narodowej w Rzeszowie. W referacie zatytułowanym „Porozumienia rzeszowsko–ustrzyckie” mówił on o przyczynach i przebiegu prowadzonych na przełomie 1980 i 1981 r. strajków ustrzycko–rzeszowskich, szczegółach zawartych w ich następstwie porozumień z władzami oraz ich znaczeniu dla przemian w ówczesnej Polsce. W swoim wystąpieniu referent przedstawił również działania władz, które miały spacyfikować nastroje strajkowe. Szczególnie ciekawe były jego uwagi na temat działań Służby Bezpieczeństwa, która wprowadziła swoich tajnych współpracowników do komitetów strajkowych, a później do struktur rolniczej „Solidarności”.

Uzupełnieniem wywodu dr. Iwaneczki był referat zatytułowany „Strajk chłopski w siedzibie WK ZSL w Bydgoszczy z III–IV 1981 r.”, który wygłosiła dr Katarzyna Grysińska z Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Jej odczyt był o tyle istotny, że strajk w bydgoskiej siedzibie ZSL był bezpośrednio związany z wydarzeniami, jakie miały miejsce 19 III 1981 r. To z udziałem delegacji strajkujących tam chłopów — oraz w ich intencji — na obrady WRN udała się delegacja NSZZ „Solidarność”. Referentka w przystępny sposób zaprezentowała przyczyny, przebieg oraz skutki trwającego ponad miesiąc protestu rolników z województwa bydgoskiego, wspieranych przez chłopów z innych regionów kraju.

Prof. dr hab. Tadeusz Wolsza, reprezentujący Instytut Historii PAN oraz Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, wygłosił referat zatytułowany „Wyłom w oficjalnej propagandzie. Wydarzenia marca 1981 r. w Bydgoszczy w świetle raportów «Zielonego Sztandaru»”. Przedstawił w nim, co na temat „kryzysu bydgoskiego” pisano na łamach „Zielonego Sztandaru”. Gazeta ta była oficjalnym organem Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego, więc analiza jej zawartości jest dość istotna dla poznania stanowiska tej partii w sprawie zaistniałych wydarzeń. Autor dowodzi, że teksty zamieszczane w „Zielonym Sztandarze” pisane były obiektywnie i bardzo szczegółowo prezentowały strajkową rzeczywistość. Podaje dwie główne przyczyny takiego stanu. Po pierwsze, redaktor naczelny (był nim Tadeusz Kisielewski), sympatyzował z „Solidarnością” i zachodzącymi wówczas w kraju przemianami. Po drugie, redakcja oddelegowała do Bydgoszczy reportera (chodzi o Zdzisława Ropińskiego), który bezpośrednio uczestniczył w zajściach, więc miał możliwość obiektywnego opisanie tego, co działo się w mieście.

Podobne do prof. Tadeusza Wolszy zagadnienie omówił w swoim wystąpieniu Andrzej Kaczorowski z Warszawy („Strajk w bydgoskiej siedzibie ZSL na łamach «Słowa Powszechnego»”). Tym razem jednak wydarzenia bydgoskiego marca zaprezentowano poprzez pryzmat zawartości wydawanego w Warszawie „Słowa Powszechnego”. Autor wplatał

w swoje wystąpienie liczne osobiste refleksje, ponieważ w opisywanym czasie był dziennikarzem pracującym w redakcji tej gazety.

Reprezentujący Oddział IPN w Białymstoku dr Krzysztof Sychowicz zatytułował swój referat „«Solidarność» RI w województwie białostockim i łomżyńskim (1980–1981)” i właśnie poprzez pryzmat tych dwóch województw przedstawił, jak wyglądała walka o rolniczą „Solidarność” w Polsce północno-wschodniej. Opisał również jej legalne funkcjonowanie po rejestracji z maja 1981 r. Wystąpienie referenta w sposób istotny uzupełniło naszą wiedzę na temat niezależnego ruchu chłopskiego, ukazując równocześnie specyfikę regionalną omawianych województw.

Paweł Warot z Delegatury IPN w Olsztynie zaprezentował tekst zatytułowany „Rozpracowanie przez SB rolniczej «Solidarności» w woj. olsztyńskim na przykładzie Piotra Wołkowicza”. Ukazał w nim działania podejmowane przez SB w celu rozpracowania struktur olsztyńskiej „Solidarności” rolniczej oraz rolę, jaką po 1981 r. odegrał w tym procesie Piotr Wołkowicz, który — będąc tajnym współpracownikiem SB — dostarczał bezpiecze informacje na temat niezależnego ruchu chłopskiego i jego działaczy.

Dr Marek Szymaniak z Oddziałowego Biura Edukacji Publicznej IPN w Gdańsku, Delegatura w Bydgoszczy omówił w swoim wystąpieniu działania Służby Bezpieczeństwa wobec rolniczej „Solidarności” z województwa bydgoskiego (referat zatytułowany: „Bydgoska bezpieka przeciwko niezależnym rolniczym związkom zawodowym (do końca 1981 r.)”). Przedstawił informacje na temat prowadzonych przez bezpiekę działań operacyjnych, zaangażowania poszczególnych pionów organizacyjnych SB, wykorzystywania tajnych współpracowników, inwigilowania poszczególnych działaczy czy wreszcie działań podejmowanych w trakcie okupacji przez rolników bydgoskiej siedziby ZSL.

Reprezentujący Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz Europejskie Centrum Solidarności prof. dr hab. Wojciech Polak wygłosił referat „Wydarzenia marca '81 w Toruniu”. W sposób wszechstronny omówił on reakcje mieszkańców tego miasta na to, co w marcu 1981 r. działo się w stolicy sąsiedniego województwa. Szczególnie podkreślił aktywną rolę, jaką odegrało w tym okresie środowisko osób (zarówno naukowców, jak i studentów) związanych z Uniwersytetem Mikołaja Kopernika. Opisał również działania podjęte przez członków toruńskiej „Solidarności”, Niezależnego Zrzeszenia Studentów oraz przez mieszkańców miasta.

Kolejny prelegent uszczegółowił jeden z wątków poruszanych przez swojego poprzednika. Reprezentujący bydgoską Delegaturę IPN dr Przemysław Wójtowicz w sposób szczegółowo omówił bowiem reakcję toruńskiej „Solidarności” na „kryzys bydgoski” (referat zatytułowany: „Region Toruński NSZZ «Solidarność» wobec bydgoskiego marca 1981 r.”). Swoje wystąpienie dr Wójtowicz podzielił na dwie części. W pierwszej krótko scharakteryzował specyfikę Regionu Toruńskiego NSZZ „Solidarność”, w drugiej zaś szczegółowo omówił reakcję toruńskiego Związku, zarówno jego kierownictwa, jak i szeregowych członków, na pobicie w Bydgoszczy „solidarnościowej” delegacji.

Arkadiusz Kazański z Oddziałowego Biura Edukacji Publicznej IPN w Gdańsku przedstawił, w jaki sposób na wydarzenia w Bydgoszczy zareagowano na Wybrzeżu, a ściślej w kierownictwie gdańskiej „Solidarności” (referat zatytułowany: „Reakcja MKZ w Gdańsku na wydarzenia bydgoskiego marca z 1981 r.”). Ukazał nie tylko to, jakie działania podejmowano, aby potępić postępowanie władz, ale również, jaki miały one wpływ na dalsze funkcjonowanie „Solidarności”. Autor przedstawił bowiem liczne konflikty, jakie wystąpiły w obrębie Związku w związku z „kryzysem bydgoskim”. Szczególnie widoczne były one po podpisaniu tzw. porozumienia warszawskiego, któremu przeciwna była część przedstawicieli

„Solidarności”. Grupie tej przewodził Andrzej Gwiazda, który *nota bene* był jednym z sygnatariuszy tego porozumienia. Arkadiusz Kazański ukazał, w jaki sposób zaistniałe wówczas podziały i konflikty podsycane były przez SB, która umiejętnie osłabiała w ten sposób „Solidarność”.

Dr Piotr Kardela z Delegatury IPN w Olsztynie wygłosił referat pt. „Kryzys bydgoski na łamach prasy byłego województwa olsztyńskiego”. Scharakteryzował w nim redakcje poszczególnych gazet (zarówno niezależnych, jak i firmowanych przez czynniki oficjalne) wydawanych w dawnym województwie olsztyńskim oraz omówił, w jaki sposób relacjonowały one wydarzenia rozgrywające się 19 III 1981 r. oraz w kolejnych dniach w Bydgoszczy.

Grzegorz Majchrzak (pracownik Biura Edukacji Publicznej IPN w Warszawie) zaprezentował wykład zatytułowany „Działania SB wobec NSZZ «Solidarność» w latach 1980–1981”. W przystępny sposób omówił on najważniejsze przedsięwzięcia prowadzone przez SB wobec pierwszej „Solidarności”. Streścił założenia głównych spraw obiektowych wobec Związku, wyliczył najważniejsze sprawy wobec poszczególnych przywódców „Solidarności” oraz ukazał skalę wykorzystania sieci agenturalnej.

Następnym prelegentem był dr Krzysztof Osiński z bydgoskiej Delegatury IPN. W swoim wystąpieniu („Inwigilacja Jana Rulewskiego przez SB w latach 1980–1981”) omówił on działania bezpieki wymierzone w przewodniczącego bydgoskiej „Solidarności” i jednego z głównych bohaterów wydarzeń „bydgoskiego marca ’81”. Na początku swojego referatu ukazał skalę przeprowadzonego przez SB niszczenia akt związanych z inwigilacją osoby Jana Rulewskiego. Działania te znacznie utrudniają, lecz na szczęście nie uniemożliwiają opisywanie działań bezpieki wobec przewodniczącego bydgoskiej „Solidarności”. Autor zrekonstruował główne działania operacyjne podejmowane wobec Rulewskiego, szczególnie skupiając się na okresie „bydgoskiego marca”. Referent zaznaczył, że wydarzenia z marca 1981 r. były przełomem w działaniach bezpieki wobec Rulewskiego. O ile bowiem wcześniej ograniczano się do jego kontroli operacyjnej, gromadząc na jego temat różne informacje, o tyle po tej dacie podjęto działania ofensywne, wykorzystujące te dane do jego dezawuowania. Działania dezintegracyjne prowadzone były wobec wielu działaczy „Solidarności”, ale w przypadku Rulewskiego były one wyjątkowo intensywne i organizowane nie tylko przez SB, ale również przez wojsko. Referent szczegółowo omówił te działania, zwracając szczególną uwagę na akcję ulotkową, która miała podważyć wiarygodność Rulewskiego i w konsekwencji przyczynić się do pozbawienia go władzy nad strukturami bydgoskiej „Solidarności”.

Obrady zamknęło wystąpienie Piotra Rybarczyka — pracownika Biura Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów IPN Oddział w Gdańsku, Delegatura w Bydgoszczy. Wygłosił on referat zatytułowany: „Przed i po Marcu. Postawy funkcjonariuszy bydgoskiego garnizonu MO wobec sytuacji społeczno-politycznej w Polsce (1980–1981)”. W interesujący sposób zaprezentował on przemiany, jakie zaszły po sierpniu 1980 r. w obrębie bydgoskiego garnizonu MO. Podkreślił, że większość zmian wymuszona została przez „solidarnościową” rewolucję, ale niektóre z nich wynikały również z samoistnych przemian zachodzących w obrębie resortów siłowych. Autor ukazał stan bydgoskiej milicji w okresie „kryzysu bydgoskiego”, co może być niezwykle istotne dla lepszego zrozumienia tła tamtych wydarzeń.

Zaznaczyć należy, że temat „bydgoskiego marca ’81” nie doczekał się jeszcze swojej monografii (prace nad nią prowadzą historycy z bydgoskiej Delegatury IPN), chociaż w przeszłości napisano już na ten temat kilka artykułów. Przedstawiono w nich zarówno przebieg, jak i konsekwencje wydarzeń z 1981 r. Referenci w swoich wystąpieniach nie powielali więc dotychczasowych ustaleń, lecz skupili się głównie na przedstawieniu genezy wydarzeń

z wiosny 1981 r. (walka rolników o rejestrację ich związków zawodowych), ich skutków (reakcja społeczeństwa na pobicie „solidarnościowej” delegacji) oraz przeciwdziałania władz (działania SB wobec „Solidarności” pracowniczej i rolniczej). Według zapewnień organizatorów konferencji w niedługim czasie ukazać się powinien zbiór studiów na temat „bydgoskiego marca”, którego znaczącą częścią będą teksty wygłoszone w Bydgoszczy 18 III 2011 r. Publikacja ta z pewnością poszerzy naszą wiedzę o wydarzeniach sprzed trzydziestu lat.

Krzysztof Osiński
Bydgoszcz